کاریگەرییەکانی (ڕەهەند) لەسەر ئێستەی ئێمە چییە؟ … نیهاد جامی

دەرەنجامە فیکرییەکانی پڕۆژەی (ڕەهەند) لەناو ئێستەی بوونی کوردیدا چییە؟ ئەوان کۆمەڵێك نووسەر بوون خەونی گۆڕینی زمان و دنیابینی و ڕەخنەگرتن لە دەسەڵات وەك بەشێکی سەرەکیی پڕۆژەی فیکریی سەیریان دەکرد، رۆژانە دەبینین کەسانێك وەك ستایش یاخۆ سەرزەنشتکردن ئاماژە بۆ ئەو پڕۆژەیە دەکەن، بۆ ئەوەی لەوان تێبگەین و روانینی خۆمان لەو بارەیەوە بزانین، پێویستمان بە بێدەنگی نییە، بێدەنگی جگە لە کۆتایی هیچیتر ناخوڵقێنێت، بۆیە لێرەدا هەوڵ دەدەین لە روانگەی چەند کورتە نووسینێك هەڵوەستە لەسەر نووسەرانی (ڕەهەند) بکەین، بەهۆی ئەوەی ترس لەناو خوێندنەوە و دەیالۆگ نەکردن، ناچارمان دەکات روانینەکان هێندە چڕ بن تا خوێنەر بەبیانووی درێژی نووسینەکان خۆی لێی دوور نەکاتەوە.

دەسەڵات لە وێنەیەکی فۆکۆییەوە بۆ وێنەیەکی ڕۆژنامەوانی

ئیشکردن لەسەر چەمکێکی فەلسەفی و قووڵبوونەوە لەناو دنیابینی فەیلەسووفێك کارێکی نامۆ بە پڕۆژەی رۆشنبیریی ئێمە، بەتایبەت ئەگەر بتەوێت بە چەمکە فەلسەفییەکانی ئەو فەیلەسووفە دنیای کوردیی بخوێنیتەوە. مەریوان وریا لە پڕۆژەی (ڕەهەند)دا پەراوێزێك بۆ نووسینی فیکر دەکاتەوە، لە دنیابینی فەیلەسووفی فەڕەنسایی میشێل فۆکۆ چەمکەکانی وەك (دەسەڵات، مەعریفە، هێز، دامەزراوەکان) دنیای کوردیی پێ دەخوێنێتەوە، بەتایبەت لە خوێندنەوەی بۆ شەڕی حزبە کوردییەکان و تراجیدیای ئەنفال، دواتر تەواوی ئەو وتارانە لە کتێبێکدا بەناوی (دەسەڵات و جیاوازی) کۆ دەکاتەوە.

گرنگی ئەو هەوڵە لەوەدایە لە دنیابینی فەلسەفییەوە کوردبوون دەخوێنێتەوە، خوێندنەوەیەك توانای رزگارکردنی رووداوەکانی هەیە لە تۆماری مێژووییدا، ئەوەش خوێندنەوەی حزب وەك دەسەڵات و فەلسەفە وەك ئاراستەیەکی مەعریفەی ڕۆشنبیر دەمانخاتە بەردەم دوو چەمکی گرنگی کارکردنی فۆکۆیانە، ئەگەرچی لە زۆر شوێندا تارمایی دۆلۆز دەبینینەوە، واتە فۆکۆیەکی دۆلۆزی دەبینین، وەك چۆن مانا زاراوەییەکانی چەمك بەتایبەت (دەسەڵاتی سزا، بێدەسەڵات،

دەسەڵاتی کاریزما) کە فۆکۆ لە کتێبی (چاودێری و سزا) هۆلۆکۆستی پێ دەخوێنێتەوە، مەریوان چەمکە فۆکۆییەکان دەگوازێتەوە ناو ڕووداوی ئەنفال، هەڵبەت هۆلۆکۆست و ئەنفال وەك دوو ڕووداوی هاوشێوە توانای ئەوەی هەیە لە خوێندنەوە فۆکۆییەکەوە بڕۆینە ناو خوێندنەوە بۆ ئەنفال، بەڵام کێشەکە لەوێوە دەست پێ دەکات کاتێك لە مانا زاراوەییەکەی چەمکە فۆکۆییەکەوە نەیەین ئەنفال بخوێنینەوە، بەڵکو لە مانای زاراوەییەوە بڕۆینە ناو مانا فەرهەنگییەکەیشی.

لێرەوە ئەنفال و هۆلۆکۆست لە رووداوێکەوە دەبنە هەمان دەرەنجامە فەلسەفییەکانی فۆکۆ، بەهۆی ئەوەی ئەگەر هۆلۆکۆست دەسەڵاتی سزا تێپەڕێنێت و بەرەو بێدەسەڵات و دەسەڵاتی کاریزما بێت، ئەوا مەریوان ئەنفال لەوە دەردەکات پێوەندی بە دەسەڵاتی سزای خێڵەکی و ڕووداوەکەوە هەبێت، بەڵکو وەك تاوانێکی مۆدێرنە سەیری دەکات، تا ئاستی ئەوەی نازیزم و بەعسیزم لەلایەك و سەدام و هیتلەر لەلایەکی تر، وەك یەك بە لەدایکبووی مناڵدانی مۆدێرنە ناویان دەبات، بۆیە دەرەنجامە فۆکۆییەکە بۆ هۆلۆکۆست دەسەپێنێتە سەر ئەنفال، لەرێی چەمکی بێدەسەڵات و دەسەڵاتی کاریزماوە سەدام و بەعس لە ئەنفال دەخوێنێتەوە، خوێندنەوەیەك بارگاوی دەکرێت بە تێگەیشتنی فۆکۆیی نەك بە تێگەیشتنی فەلسەفییانە بۆ ئەنفال.

کاتێك لە تەواوی چەمکە فۆکۆییەکانەوە دنیابینی فەلسەفی بە دنیای کوردیی دەبەخشێت، دێتە سەر محەمەد ئەرکۆن، بەبڕوای ئێمە ئەوە سەرەتای دەستبەرداربوونی مەریوانە لە نووسین وەك پڕۆژەیەکی فیکریی و دەیەوێت لە چەندان دەلاقەی جیاوازەوە ئیتر قسە بکات، ئەو قسەکردنە کۆتاهاتنە لە پڕۆژە فەلسەفییەکەی بۆ خوێندنەوەی کۆمەڵگەی کوردیی، بەتایبەت کاتێك ئەو ناچێتە قووڵایی دنیای ئەرکۆن و بەقەد ئەوەی دەیەوێت دیدی ئەومان پێ بناسێنێت. ئەو ترازانە رووکردنە چەندان ژانری وەك شیعر و دیدار و ستوونی رۆژنامەوانی و وتار دەڕوات، تا لە کۆتاییدا پۆرترێتی وێنەیەك دروست دەکات، وێنەی دژە دەسەڵات وێنەیەکی ئەنتی فۆکۆییە و وێنەیەکی ژۆرناڵیە بۆ رەخنەگرتن لە دەسەڵات کە ناتوانێت لەسەر چەمکەکان ئیش بکاتەوە، هێندەی بەرەو ڕوانینە ڕواڵەتییەکانی دەسەڵات هەنگاو دەنێت، ئەوەش رەخنەگرتن لە دەسەڵات لە وێنەیەکی فەلسەفییەوە دەگوازێتەوە بۆ وێنەیەکی رۆژنامەوانی کە فیکر و (رەهەند)ـەکانی لە دەست دەدات و لەسەر وێنە ڕووکەشەکانی دەسەڵات دەگیرسێتەوە.

لە کۆمەڵناسییەوە بۆ ڕەخنەی سیاسی

کاتێك تیۆر دەبێتە دەروازەیەك بۆ خوێندنەوەی کۆمەڵگە، ئەو ساتە لە بەردەم دیدێکی زانستیداین بۆ ناسینی خۆمان، ئاراس فەتاح لە روانگەی کۆمەڵناسییەوە هەوڵی دا لەسەر ئاستی تیۆریی بەشێك لە جومگە و پێکهاتەکانی کۆمەڵگەی کوردیی بخوێنێتەوە. ئەو دیدە بۆ نووسین کەمتر خوێنەری ئێمە بەلایدا دەچێت، هۆکارەکەیشی بۆ دوو ئاست دەگەڕێتەوە، ئاستی یەکەم کێشەی نێوان نووسین و تیۆرە، کە چۆن لە دیدی زانستییەوە ئاشنایەتی پەیدا دەکەین. ئاستی دووەم تیۆر دەبێتە دەروازەیەك بۆ خوێندنەوەی کۆمەڵگە، ئەوەش وا دەکات میتۆدی کارکردن بواری هەڵچوون و دیدی دەرەوەی نووسین وەك پەراوێزێك نەبێتە سەنتەرێك بۆ زمان، بۆیە ئاراس کەمتر باسی دەکرێت، بەڵام وەك پڕۆژەکاری ئەو لەوانیتر ڕوونترە، ئەگەرچی دەبوو بە وەستانی گۆڤاری (رەهەند) ئەو نووسەرە دەستبەرداری ئەو پڕۆژە تایبەتەی خۆی نەبێت، بەتایبەت کە ئەو هەوڵی دا قسەکردن لە ساتەوەختی هەنووکەی کۆمەڵگە وەك بابەتێك بەتایبەت لە پەیوەندی کۆمەڵگەی کوردیی و کۆمپیوتەر بخاتە ڕوو.

دیارە ئەو بیرۆکەیە بۆ ئێستە دەیتوانێ کاری لەسەر بکاتەوە، بەتایبەت لەو ئاستەی کە ئیتر کۆمەڵگەی ئێمە لە بوونەوەرێکی بازنەی خێزان و کۆمەڵگەوە بوو بە بازنەی تۆڕی کۆمەڵایەتی، کەچی کاتێك (رەهەند) وەك پڕۆژە تەواو دەبێت، ئیتر کاری ئەویش تەواو دەبێت. وەك ئەوانیتر لەسەر رووپەڵی ڕۆژنامە دەکەوێتە نووسینی رەخنەی سیاسی، رەخنەیەك لە دەرەوەی تیۆر و لەسەر تێگەیشتنی خۆی وەك نووسەرێك ئیش دەکاتەوە. رەنگە بۆ نووسەرێك کە لەسەر پڕۆژەیەك کاری نەکردبێت، دڵخۆکی سرووشتی بێت ئەوەی ئەو پێیدا تێدەپەڕێت، بەڵام بۆ ئاراس دەردەکەوێت، نووسین پڕۆژەیەکی ستراتیجی نەبوو، بەقەد ئەوەی چەمکی پڕۆژە وابەستەبوو بە گۆڤارێکەوە، باشترین بەڵگەش ستوونە ڕۆژنامەوانییەکانی ئەو نووسەرە لە بەردەم نائومێدییەك رامان دەگرێت کە دیدی وتارەکان لە سەرەتادا دەیەوێت دیدی دنیابینی ئەو بێت، بەڵام دواتر دەستبەرداری دەبێت و لەناو رەخنەی سیاسیدا دەوەستێت.
هەڵبەت ئەو چونکە ستوونووسی ڕۆژنامە نەبووە، پێم وایە خراپترین ستوونووسی ڕۆژنامەی کوردی بووە، بەو کارەی بانگەشەی بۆ پڕۆژەیەك کرد کە ژێرخان و سەرەتایەکی گرنگی تێدا بنیات نابوو، بەڵام ڕۆژنامە و ڕەخنەی سیاسی بوونە تابووتێك بۆ پڕۆژەکەی ئاراس فەتاح.

بەختیار عەلی پڕۆژەیەکی ناتەواوە

هابرماس لە وتارە گرنگەکەیدا لەبارەی تازەگەری خۆرئاوایی، باس لەوە دەکات کە تازەگەری پڕۆژەیەکی ناتەواوە، ناتەواوبوون بەو مانایەی تەواو نەبووە تا کۆتایی بێت و دۆخی پاش تازەگەری بێنینە پێشەوە.
بەختیار عەلی تاکە دەنگێکی ناو پڕۆژەی ڕەهەند کە سیماکانی پڕۆژەکەی ڕوون بن، لە پێوەندی نێوان فیکر و ئەدەبدا، سەرەتاکان لە رۆژگاری بەر لە راپەڕین وتاری رۆژنامەوانی ئەو نووسەرە دەبێتە سەرەتایەك بۆ بیرکردنەوە، بە تایبەت لە هەردوو وتاری (قسەکردن لە پەراوێزی بێدەنگیدا، سەرەتایەك دەربارەی سۆسیۆلۆجیای ئەزموونگەری) ئەوە دەبێتە دەروازەیەکی گرنگ بۆ تێگەیشتن لە بوونی ئێمە وەك بوونەوەرێك کە چۆن سەیری ئەویتری خۆرئاوایی دەکەین و لە چی دەترسین؟ دەبێت لە چی بترسین؟ جیاکردنەوەی نێوان بونیادەکان سەرەتای قسەکردنی بەختیار بوو کە پێویست ناکات لە کافکاو جویس بترسین هێندەی پێویستە لە ئیرۆسیەتی خۆرئاوایی بترسین، دیدی لاکانی بۆ بێدەنگی و زمان دنیابینییەکی تری ئەو تێگەیشتنە بوو، هاتنی راپەڕین پانتایی بیرکردنەوەی ئەو نووسەرە بەتایبەت لە وتارێکی فیکری بەناوی (دەسەڵات و مەعریفە) سیما و خەسڵەتی نووسین و پڕۆژە فیکرییەکەی بە روونی دەردەکەوێت، ئیشکردنی لەسەر فەیلەسووفانی بونیادگەری و ئەوانەی بەدوای بونیادگەری ناسراون، پۆرترێتی نووسینی ئەو دەخوڵقێنن.

ئەو راستەوخۆ وابەستەی تیۆر و میتۆدێك نەبووە، هێندەی تیۆر وەك ئاگاییەکی پشت نووسین بەکار هاتووە، هەوڵی داوە ئیشیان لەسەر بکاتەوە، ئەو لۆجیکە بۆ بیرکردنەوە لە نێوان فیکر و ئەدەبدا لە پێوەندییەکی ئۆرگانیدایە، بۆیە بەردەوام گەڕاوەتەوە ناو تێکستە ئەدەبییەکان، وەك دەبینین لە قسەکردنی بۆ کۆچ دەگەڕێتەوە بۆ ئەدەبی گریکی و بەتایبەت بۆ سەفەری گەڕانەوەی ئۆدیب بۆ ماڵەوە، یا لە گەڕانەوەی بۆ شانۆنامەکانی شکسپیر و ڕۆمانەکانی کافکا.
ئەگەر ژیل دلۆز چەمکی گرێی ئۆدیبی فرۆیدی دەگۆڕێت بە دژە ئۆدیب، ئەو تێگەیشتنە بۆ بەختیار دەبێتە لەدایکبوونی بیرۆکەی قسەکردنەوە لەسەر ئەنفال، چەمکی ئارەزووی فرۆیدی لە مەیلی سێکسییەوە دەگۆڕێت بۆ خوڵقاندنەوەی چەمك لە خوێندنەوەی بۆ کوشتن و فەرامۆشکردن، ئەوەش لەسەر ئەو بنەما فەلسەفییەی پرسیارەکەی دلۆز لەبارەی چییەتی فەلسەفە، گوتی (فەلسەفە خوڵقاندنەوەی چەمکە). ئەو دنیا فیکرییەی بەختیار لەناو ئەدەبەکەیشیدا تەواو رەنگ دەداتەوە چ لە تێکستە شیعرییەکانی یاخۆ لەناو ڕۆمانەکانیدا، بۆیە ئەو هەڵگری پڕۆژەیەکی ناتەواوە و بە (رەهەند)یش هێشتا کۆتایی نەهاتووە.

(ڕەهەند) و ڕەخنەی ئەدەبی

ئیشکردن لەسەر تێکستی ئەدەبی بەشێکی سەرەکی کارکردنی پڕۆژەی ڕەهەند بوو، بەتایبەت لەبارەی شیعری کلاسیکی و دنیای شیعری شێرکۆ بێکەس و گۆران و ڕۆمانی حەساری شێرزاد حەسەن، ئەوانەی زیاتر لەو بوارەدا کاریان کرد، ڕێبین هەردی و بەرزان فەرەج و مەریوان وریا بوون، لێرەدا ئیشکردنەکان زیاتر خوێندنەوەی بونیادگەرانە بوون، ئەوەش وەك رەخنەیەکی نوێ بۆ ڕۆشنبیری کوردیی، ئەگەرچی درێژ نەبووەوە بۆ ئەزموونی تر و نەیتوانی کاریگەری لەسەر گوتارە ڕەخنەییەکە دروست بکات. بەرزان فەرەج هەوڵی دا دەرگەیەك بەسەر یادەوەری چیرۆکی شێرزاد حەسەن بکاتەوە، بۆ ئەوەی بچێتە ناو خەونی کوڕی گەورەی حەسار. ڕێبین هەردی لەسەر ئەزموونی شیعری شێرکۆ و وێنەی باوك، لەسەر پرسیاری شوناسی تازەگەری دەوەستێت، لەو ناوەندەدا بەراوردێك لە نێوان بێکەس و گۆران دەخاتە ڕوو، بۆ ئەو کارەش گەڕابووەوە بۆ لای ئەریك فرۆم کە دیدگە فرۆمییەکە تەواو زاڵ دەبێت بەسەر خوێندنەوەکەیدا.

لێرەدا پێویستە ئاماژە بۆ نووسینێکی گرنگی مەریوان وریا بکەین لەبارەی ئەزموونی مەنفاوە کە بەبڕوای مەریوان سێکوچکەیەکن بریتین لە نالی و حاجی قادر و شێرکۆ بێکەس، خوڵقاندنی ئەو سێکوچکەیە چەندە بەرەو ڕووی دنیابینییەکمان دەبات کە ئاخۆ دەتوانین ئەوە بکەین بە سەرەتا بە ئەزموونی مەنفا؟ چونکە ئەو نووسینەی مەریوان دەبێت لە نێوان مەنفا و زماندا ئێمە بوەستێنێت، بەڵام وەستانێك پرسیارێکمان ڕووبەڕوو دەکاتەوە، ئەو سێکوچکەیە مەریوان دەیدۆزێتەوە؟ یاخۆ شێرکۆ بێکەس بە مەریوانی دەبەخشێت؟ ئەوە پرسیار نییە گومانە، چونکە شێرکۆ لە هەردوو ئەزموونی (دەربەندی پەپوولە) و (خاچ و مار و ڕۆژمێری شاعیرێك) خۆی بەو سێکوچکەیە دەبینێت کە لە تەك نالی و حاجی مەنفا دەنووسنەوە، ڕەنگە ئەوەش هۆکارێك بێت ئەو گوتارە ڕەخنەییە ببێت بە جێی سەرنج، بەڵام نەتوانێت کاریگەری بەجێ بێڵێت، بۆیە لەگەڵ وەستانی ڕەهەند ئێمە ئاسۆیەکی نوێی ئەو ڕەخنەیە نە لەلای ئەو نووسەرانە و نە لای نووسەرانی تر نابینین.

(ڕەهەند)ەکانی نووسین و نووسینەکانی ڕەهەند

کاتێك گۆڤارێك هەڵگری پڕۆژەیەکی تیۆریی و ڕاڤەکاری دەبێت، لەو ساتەدا دەبێت لە بەردەم ئاسۆیەکی نوێی نووسین بین، نەك ئەو دروشمە بەتەنیا لەناو نووسینی مەیوان و بەختیار و ئاراس بەدوایدا

بگەڕێین، نەشتوانین پڕەنسیبی نووسین لە هەندێك كاردا بدۆزینەوە، لێرەدا ئەو ڕوانینەمان دەسەپێتە سەر وەرگێڕانەكانی هەڵكەوت عەبدوڵا، ئاخۆ وتاری وەرگێڕدراو ئاسۆیەكی گرنگمان بۆ دەكاتەوە؟ یان وتارێكە لە (ڕەهەند)یش بڵاو نەبێتەوە، دەكرێت لە هەر ڕۆژنامە و گۆڤارێكی تر بڵاو ببێتەوە؟ ئاخۆ دوای ئەوەی بەسەر ئەو یادەوەرییەدا دەچینەوە، ستافی ئەو گۆڤارە كە هەڵگری خەونی نەوەی ئێمە بوون، ئەو پرسیارەیان لە خۆیان نەكردووە؟ ئەگەر نەیانكردووە لە پێداچوونەوە بەسەر ئەو گۆڤارەدا پێویستە ئێمە لێیانی بكەین. نەك هەر ئەوە، گۆڤارێكی لەو شێوەیە كولتوور و تیۆر و ڕاڤەكردن دنیابینییەكەی بێت، چۆن دەكرێت لە وەرگێڕانی وتاردا بنووسرێت وەرگێڕان و ئامادەكردن؟ ئاخۆ ئەگەر ئەو كارە بۆ هەر ڕۆژنامە و گۆڤارێك بواری هەبێت بۆیان بچێتە سەر، ئاخۆ (ڕەهەند) چۆن ئەوەی قبووڵ كردووە؟

ئەو پرسیارانە هێندەی قسەكردنەوەیە لەسەر ساتەوەختی ئێمە وەك خوێنەر، هێندە ڕەخنە نییە ئێستە ئاراستەی (ڕەهەند)ی بكەین، بەڵام گۆڤارێك بەو هەموو نووسینە و ئەو هەموو لاپەڕەیە كە ساڵەكانی ژیانمان لە خوێندنەوە پێی دا، ئێستە بە مافی خۆمان بزانین چییان پێبەخشین و ستراتیجی ئەو پڕۆژەیە چی بوو، ناكرێت بەسەر ساڵەكاندا نەچینەوە. ئەگەر لە ئاستی وەرگێڕاندا ئەو ڕەخنەیە ئاراستەی هەڵكەوت عەبدوڵا بكرێت، لە ئاستی نووسیندا بەهەمانشێوە ڕووبەڕووی كۆمەڵێك نووسەری تر دەبێتەوە كە جگە لە بڵاوبوونەوەی بابەتەكانیان لە (ڕەهەند) لە ژمارەیەكیان دووان هێندەی بەشدارییە هێندە ناچنە ناو پڕۆژەكە.

كێشەی بەشێكی زۆری نووسەرانی كورد ئەوەیە كە گۆڤارێك دەرچوو گرنگ ئەوان بابەتیان تێیدا هەبێت، جا ڕانانی كتێب بێت دیمانە بێت، گرنگ پەیوەندییەكی هاوڕێیەتی هەبێت و ئەوان بتوانن لێیەوە بچنە ژوورەوە، (ڕەهەند) خاڵی نەبووە لەو كێشەیە. وەك چۆن گۆڤارەكە بۆ نووسەرێكی وەك فاڕووق ڕەفیق بووەتە دەرگەیەك تا لە پشت ناوی فەیلەسووفەكانەوە بانگەشەكانی خۆی ڕابگەیەنێت، بەهۆی پێشتر لە كتێبی (نووسەر و نووسینەوەی زمان) بەدرێژیی لەسەر نووسینی فاڕووق قسەم كردووە، بۆیە لێرەدا تەنیا تیشك دەخەمە سەر ئەو دیدە پانۆراماییەی فاڕووق لەناو فەلسەفەدا تووشی بوو لە نێوان نیتچە و هایدگەر و ئەفڵاتوون كە كۆتاییەكەشی بەو مەیلە ئاینییە تەواو بوو كە بە بڕوای ئەو، كوردایەتی و ماركسیزم پێكەوە بێگەیان كردووە.

ئەو روانینە ئینفعالییە بەشێوەیەك دەنووسێت گوایە ئیتر بۆ ئەو شوێنی گومان نییە، بەڵام ئەوەی شوێنی گومانە ئەوەیە فاڕووق چۆن کوردایەتی وەك گوتارێکی ناسیۆنالیستی و مارکسیزم وەك فەلسەفە دەکاتە یەك گوتار و بەیەکەوە دەیانکوژێت؟ ئەوە رەنگە کەسێکی تر بیڵێت فاڕووق بە بیانووی نەبوونی ئەرگۆمێنت تۆمەتباری بکات، بەبێ ئەوەی خۆی جگە لە بانگەسەکردن بۆ ئەرگۆمێنت شتێکی ترمان لەو باسە ئینفعالییە بۆ بخاتە ڕوو تا خۆی دەگەیەنێت بە میراتی ئیسلامی.

پەراوێزەکانی ژیان و کۆمەڵناسیی ئەدەبی

قسەکردن لە دیاردە پەراوێزەکانی ناو ژیان دیدێکی گرنگ بوو کە بەشێکی نووسەرانی (رەهەند) فەرامۆشیان کرد، لە پشت فەیلەسووفەکانەوە ئەوەی دەخوێنرایەوە ئەزموونی دەسەڵات و تێگەیشتن بوو لێی، ئەوەی فەرامۆشیش دەکرا یادەوەری ناو ماڵەکانی ئێمە بوون، ترس بوون لەو فانتازیای تۆقینەی دوای بردنی کەسێکی ماڵەکانمان بۆ گرتووخانەکانی بەعس، چی لەودیو روو دەدا کە ئێمە نایبینین؟ چونکە کەسە رۆیشتووەکەمان جارێکی تر نایەتەوە ناو ژیان، ئەوە ڕێك ئەو دنیایە بوو رێبوار سیوەیلی کاری تێدا دەکرد، ئەو جۆرە کارکردنە هێندەی قسەکردن بوو لە پەراوێزەکانی ناو ژیان، بە باڵاکردنی گوتاری فەلسەفی نەبوو، کە لەو رۆژگارەدا پەراوێزەکان راستییەکەی پەراوێزی گوتاری رۆشنبیریمان بوون، پڕۆژەکەی سیوەیلی کە تا ئێستەیش لە کتێب و وتار و نووسینی کوردتدا دەردەکەوێتەوە، کەوتووەتە بەردەم هەڕەشەی زۆرترین ڕەخنەوە، ڕەنگە ئێمە بەشێکی زۆری ئەو ڕەخنانەمان لە سیوەیلی گرتبێت، بەتایبەت لە ئەزموونە ئەدەبییەکەیدا، بەڵام ئەوە لە بێبەهاکردنی پڕۆژەکەی نەبووە، بەڵکو لە گرنگی نووسینی ئەو نووسەرە بووە کە زۆرترین گفتوگۆی ڕەخنەی بۆ خوڵقاندووین، بەڵام هێمنی پڕۆژەکەی وایکردووە ئارامگری ئەو ببێت بە جێی سەرنجمان، ئەگەر تووڕەیی خوێنەرانێك لە نووسەرێك بەهۆی هەڵوێستی سیاسییەوە بێت، بۆچی کاتێك نووسەرێك هاوهەڵوێست بێت لەگەڵ هێزە سیاسییەکەی تۆ ئەویان بە شۆڕشگێڕ دەزانیت و ئەویتر ناپاك؟ ئەوە تەنیا فاشیزمێکی رەمزییە کە لەناو دنیای ئێمە دەردەکەوێت و بەبیانووی رەخنەگرتن لە نووسەرانێك بەناوی هەڵوێستەوە بانگەشەی بۆ دەکرێت.

هەڵبەت لە کاتێکدا ئەو فاشیزمە رەمزییە بوونی هەبووە، بەڵام رەخنەی ئێمە لە شوێنێکی تر بووە، لەوەی لەرووی چەمکی دەقئاوێزانەوە هاتووین ئیش لە چیرۆکەکانی سیوەیلی و شێرزاد حەسەن بکەین، یا ئەو نزیکی مانایەی کەوتووەتە نێوان شیعرەکانی سیوەیلی

لەگەڵ ماغووت، دەنا ئەو لە قسەکردن لە ئەزموونی تاراوگە و بەرپرسیارێتی نووسین، دیدێکی ئەخلاقی گرنگ بە نووسینی کوردی دەبەخشێت، خوێندنەوەی تەئویلکاری بۆ دنیای شیعری نالی رزگارکردنی رەخنەی شیعری کلاسیکییە لە لێکدانەوەی ماناکانی شاعیر بۆ تەئویلکردنی زمان و پێوەندی بە پرۆسەی نووسینەوە، ئەگەرچی ویستی ئەو ئەزموونە لەگەڵ شیعری حاجی قادری کۆیی ئەزموون بکاتەوە، بەڵام بە بڕوای ئێمە لەوێدا ئیشکردنەکان سنووری راڤەکردنیان جێنەهێشتووە و نەپەڕیونەتەوە ناو تەئویل، بەڵام کۆی پرۆسەی نووسینی سیوەیلی هەوڵێکی گرنگی نێوان پەراوێزەکانی ژیان و کۆمەڵناسی ئەدەبییە، ئەوەش پڕۆژەیەکی سەربەخۆ بووە کە لەناو ڕەهەند نەشونمای کرد و خێرا جیا بووەوە، ئاراستە ستراتیجییەکەیشی بۆ خۆی پڕۆژەی کارێکی سەربەخۆی نووسەرێك بوو کە پێویستی بە توندترین گفتوگۆی ڕەخنەیی بووە، هەر لەو سۆنگەیەوە هەمیشە ئەو دەرگەیەمان بەڕووی نووسینەکانیدا کردووەتەوە.

شکانی پیرۆزی باوك و بە پیرۆزکردنی ڕۆشنبیر

(رەهەند) دیارترین پڕۆژەی ڕۆشنبیریی دنیای ئێمە بوو، نووسەرەکانی زیاتر لە خۆرئاوا بوون، زمانی تریان دەزانی و سەرچاوەی تیۆریی و فەلسەفییان بە زمانی تر بەدەست دەگەیشت، ئەوە وایکرد ئاشنامان بکەن بە مەعریفە و فیکری نوێ و فەیلەسووفی نوێ بناسین، ئەوان ڕووبەڕووی نووسینی نوێ و فیکری جیاواز و خوڵقاندنی گومان و پرسیاریان کردینەوە. ئێمە بە تامەزرۆییەوە دەمانخوێندەوە، خۆمان دابەش کردە سەر دوو بەرەدا، نەوەی ئێمە زیاتر لەناو ستایش و سەرسامیدا بووین، چونکە هێندە تامەزرۆ بووین دەمانویست شتێکی نوێ فێر بین، ئەوانی تر کە زیاتر ئەدیبانی نەوەی پێشوو بوون، دەیانویست سەرزەنشت بکەن و کارەکان بە لاساییکردنەوە و دزیکردن ناو بەرن.

ئێستە کە پڕۆژەکە وەك بڵاوبوونەوە و چاپکردن کۆتایی هاتووە، ستایش و سەرزەنشتکردنەکانیش چوونەتە دۆخی بێدەنگییەوە، بۆ ئێمە گەڕانەوە بۆ ناو ئەو پڕۆژەیە بەگرنگ دەزانین، بۆیە هەوڵمان دا لەسەر پێداچوونەوە بە یادەوەری خوێندنەوە وەك خوێنەرێك بەسەر ئەو پڕۆژەیەدا بچینەوە، ئێستەیش کە ئەو وتارە تەواو دەبێت، پرسیارێکی تر ڕووبەڕوومان دەبێتەوە، پرسیارێك دەرگە بۆ خوێندنەوەی نوێ دەکاتەوە: (رەهەند) چیی کرد؟

ئەو پرسیارە پێوەستە بە تێگەیشتنی هەر یەکێکمانەوە بۆ ئەو پڕۆژەیە، دەشێت لە کورترین وەڵامدا ئەوە بخەینە ڕوو، ڕەهەند

چەمکی پیرۆزگەرایی باوکی سیاسی تێکدەشکاند، کاتێك پەیکەری باوکی سیاسی لە زهنی ئێمەدا تێکشکاند، هەر ئەوە نەبوو ماناکانی پیرۆزیی لە ژیانی ئێمەدا کۆتایی بێت، بەڵکو بەو شکاندنە پیرۆزییەکی تری لا خوڵقاندین، ئەمجارە پەیکەری ڕۆشنبیری بە پیرۆز کرد، ڕۆشنبیرێك نەیتوانی بوونەوەری ئازاد بێت، بەڵکو وەك هەر تاکێکی کۆمەڵگە دەیویست ڕوانینەکانی بچنەوە ناو ئایدیۆلۆجیای گرووپێکی سیاسی، بەڵام لە شکاندنی پەیکەری پیرۆزی سیاسییەوە، بۆ پیرۆزکردنی پەیکەری ئەوی ڕۆشنبیر.

سۆشیال دیموکراتی چۆن بنەماکانی ئەنتەرناسیونالی کرێکاری گۆڕی ؟ ... ئاسۆکمال

چینی کرێکار بۆ ئەوەی لە دەوری خۆی و پیویستیەکانی خەبات بۆ ڕزگاری لە دەست سیستەمی سەرمایەداری تێبگا پیویستی بە ناسینی مێژووی قۆناغەکانی سەرهەڵدان و شکست و سەرکەوتنەکان و یاساکانی گەشەی چینەکان وچینەکەی خۆی هەیە. هەرچۆن داروین لە ناسینی ئینساندا پشتی بە مێژوو و یاساکانی گەشەی هەموو بونەوەراندا بەست تا توانی زانستی پەرەسەندن بچەسپێنێ. لەم لێکۆڵینەوەدا ئێمە بەدوای ئەو ئاڵوگۆڕانەوەین کە بەسەر حزبی کرێکاریدا هاتوە و هۆکارەکانی ئەم گۆڕانکاریانە باس دەکەین تاکو بتوانین لەم ڕێگەیەوە ئەزمەی ئێستای کۆمۆنیزم و کێشەکانی بەردەم ئێستا و چۆنیەتی زاڵ بون بەسەریاندا بدۆزینەوە. ئێمە لە بەشەکانی پێشودا باسی “میتۆدی دیالێکتیکی و تێگەیشتنی ماتریالیستی”*1 مان کرد لەم لێکۆڵینەوەیەدا و لەم بەشەدا ئەم میتۆد و تێگەیشتنە بەسەر لێکدانەوەی مێژووی بزوتنەوەی کۆمۆنیستیدا پیادە دەکەین.

لە لێکدانەوە و ناسینی گەشەی حزب لای چینی کرێکاردا پێویستمان بە ناسینی مێژووی ئەنتەرناسیونالی یەکەم و دواتر سۆشیال دیموکراتیە وەک یەکەم هەنگاوی دروستبونی حزب لای چینی کرێکار. دواتر باس لەو جیابونەوە سەرەکیە دەکەین کە لەم ڕەوتە حزبیەی کۆمۆنیزمدا دروست

دەبێ و باڵەکانی سۆشیال دیموکراتی و بەلشەفی و کۆمۆنیستی لێک جیادەبنەوە. لێرەشەوە لەسەرچاوەی هەموو دابەشبونانە دەگەین کە بەسەر بزوتنەوەی کرێکاری و کۆمۆنیستیدا هاتوە لە دوو سەدەی ڕابردوودا.

کۆمەڵەی ئەنتەرناسیونالی کرێکاران

ش□ش□کانی دەیەی چوارەمی سەدەی ١٩لەئەورووپا کرێکاران و کۆمۆنیستەکانی لەو ڕاستیە تێدەگەیاند کە کرێکاران نا بێ وەک پاشکۆی ش□□ش□گ□□□تی وردە بورژوازی لەمەیدانی سیاسیدا خەبات بکەن و پێویستیان ب□□ی□زی سەربەخۆی خۆیانە. ئەم ڕاستیەی مانیفیستی کۆمۆنیست بە شێوەیەکی تیۆری دەریبڕی، لەمەیدانی پراتیکدا چەندین دەستەو گروپی جۆراوجۆری کۆمۆنیستی و ئەنارکیستی و سۆشیالیستی لە وڵاتە جۆراوجۆرەکانی ئەوروپادا لێکەوتەوە. ئینگلتەرە کە پێشەنگی سەرمایەداری بوو ،جگە لە سۆشیالیستە خەیالی□□ ئ□وینیەکان ، بزوتنەوەیەکی ڕیکخراوی چارتیستی کرێکاری هەبوو کە بێ وێنەبوو لە دنیای ئەو کاتەدا.
ئەنتەرناسیونالی یەکەم وەک یەکەم ڕێکخراوی سیاسی کرێکارانی ئەوروپا لە ئۆکتۆبەری ١٨٦٤دامەزرا.

بنەما سەرەکیەکانی ئەم ڕیکخراوەیە بریتی بوون لە ؛
١.ڕزگاری چینی کرێکار دەبێ بەدەستی چینی کرێکار خۆی بێت.
٢.ئامانجی کرێکاران بەدەستهێنانی ئیمتیازاتی چینایەتی نیە بەڵکو هەڵوەشانەوەی کۆمەڵگەی چینایەتیە.
٣. ئامانجی کۆتایی خەباتی سیاسی چینی کرێکار ڕزگاری ئابوری کرێکارانە و هەموو بزوتنەوەیەکی سیاسی تەنیا دەبێ وەک وەسیلە چاوی لێ بکرێ.
٤.ئەبێ هەڵەکانی دابەشبونی پێشووی نێوبزوتنەوەی کرێکاری دوبارەنەکرێنەوە و داوای یەکگرتنی خێرای هەموو بەشە دابڕاوەکانی بزوتنەوەی کرێکاری بکرێ.
٥. ئەنتەرناسیونال ڕێکخراوی هەموو کرێکارانە بەبێ گوێدانە نەتەوە و ڕەنگی پێست و بیروباوەڕ. 2*
هەرکەسێک بەرگری لەم بنەمایانە بکات دەتوانێ ببێتە ئەندامی ئەنتەرناسیونالی کرێکاران.

ئەم ڕێکخراوە پەیوەندی لەگەڵ یەکێتی و سەندیکا کرێکاریەکان و کۆمەڵە هەرەوەزیەکانی کرێکاران هەبوو وە کاری لەسەر دەکردن و هەروەک لە بڕیارنامەکانی ئەنتەرناسیونالدا دەردەکەوێ. 3 □ە □□□□

[illegible] 4.

ئەم هەنگاوە بە دامەزراندنی حزبە سیاسیەکانی چینی کرێکار وەک ئاستێک لە گۆشەی سیاسی بزوتنەوەی کرێکاری دێتە ئارا، وەک بەرئەنجامی کاریگەری ئەنتەرناسیونالی یەکەم لەسەر ئەم بزوتنەوەیە نەک تەنیا لە ئەوروپا بەڵکو لە ڕوسیا و ئەمریکاشدا بنەماکانی حزبی سیاسی کرێکاران ئامادە دەبێ .

حزبی سۆشیال دیموکراتی ئەڵمانیا کە پێش ئەم بڕیارەی ئەنتەرناسیونالیش لە مەیداندا دەبێ، وەک پێشەنگی حزبە کرێکاریەکان دەوردەگێڕی و مارکس و ئەنگلس بەردەوام و ڕۆژانە کار لەسەر بەرەوپێشەوچوونی سیاسی و ڕێکخراوەیی دەکەن.
تێگەیشتن لەم دەورەیە گرنگیەکی زۆری هەیە بۆ ناسینی ئەو هەوڵە مێژوویانەی کە بنەماکانی کۆمۆنیزمی نەخشاندوە و کاریگەری بەسەر مێژووی تا ئێستای بزوتنەوەکەوە هەیە، هەروەها بۆ بەکارهێنانی میتۆدی بەراورد و لێکۆڵینەوە لە گۆڕانکاریە سیاسی و ئابوریەکان دەتوانین جیاوازی و گۆڕانەکان لە دەورەکانی دواتردا بدۆزینەوە.

ئەنتەرناسیونالیزم و ناسیونالیزم

ئەم دەورەیەی ناوەڕاستی سەدەی نۆزدە شۆڕشێکی کیشوەری لە ئاستی ئەوروپادا هاوکات لەچەندین وڵات ڕودەدا ئەمەش دەبێتە مایەی ئەوەی کە خەسڵەتی سەروو میللی و سەروو دەوڵەتی بداتە بزوتنەوەی کرێکاری و کۆمۆنیستی. ئەنتەرناسیونالی کرێکاران خۆی بەرهەمی ئەم دەورەیە لە خەباتی ئەنتەرناسیونالی کرێکارانە و کۆبونەوەی ئەو هەموو

گروپە جیاوازە فکری و سیاسیە، کۆمۆنیست ، بلانکیەکان، ئەنارکیستەکان، پرۆدۆنیستەکان و هتد..نیشانەی بوونی زەمینەی بزوتنەوەیەکی چینایەتی نوێیە کە پێشتر ئەوروپا و جیهان شتی لەم بابەتەی بەخۆیەوە نەبینیوە. ئەوەی چینە چەوسێنەرەکانی تر لە مێژوودا کردویانە داگیرکردن و دروستکردنی ئیمپراتۆریەکان بوە بۆ کەکردنەوە و تێکەڵاوکردنە میللەت و ناوچە جیاوازەکان لە قاڵبێکی سیاسی و ئابوریدا، بەڵام چینی کرێکار لەسەر زەمینەی خەباتێکی هاوبەش دژی بورژوازی ئەوروپی وجیهانی جۆرێکی نوێی لە یەکخرابونی سیاسی هێنایە ئاراوە کە هاوپشتی خەباتی کرێکارانی نەتەوە جیاوازەکان بوو لەگەڵ یەکتردا.

کرێکارانی ئەڵمانیا لە بەرامبەر هێرشەکانی دەوڵەتی بروسیادا پشتیوانیان لە کرێکاران و خەڵکی فەرەنسا دەکرد دژی دەوڵەتی بیسمارکی بورژوازی و خاوەن موڵکەکانی بروسیا. ئەو بانگەوازەی ئەنتەرناسیونالی کرێکارانی ئەڵمانیا بۆ قبوڵکردنی پێشنیاری کرێکارانی فەرەنسا بۆ ئاشتی لەدژی داخوازی درێژەدانی شەڕ لەلایەن دەوڵەتی بیسمارکی ئەڵمانیەوە، نیشانەی پیشڕەوی حزبی سۆشیال دیموکراتی ئەڵمانیا بوو کە دەوری پێشەنگی دەگێڕا لەم ڕوحیەت و تێگەیشتن و هەڵوێستە ئەنتەرناسیونالیەدا. "بەناوی هەموو دیموکراسی ئەڵمانیا و بەتایبەتی بەناوی کرێکارانێک کە سەربە حزبی سۆشیال دیموکراتی ئەڵمانیاین ڕایدەگەیەنین کە ئەم شەڕەی ئێستا هیچ نیە جگە لە شەڕی خانەوادە خاوەن موڵکدارەکان..وە ئەمە بەخۆشحاڵیەوە ئەو دەستانەی کرێکارانی فەرەنسا درێژیان کردوە بە گەرمی دەگوشین..وە ئیمە، تێدەگەین لە مانای دروشمی کۆمەڵەی ئەنتەرناسیونالی کرێکاران"کرێکارانی جیهان یەکگرن!" وە هیچ کات ئەوە لەبیرناکەین کە کرێکارانی هەموو وڵاتەکان هاوڕێمانن وە ستەمکارانی هەموو وڵاتەکان دوژمنمانن". *5

ئەم ڕاستیە لە سەرکوتی کۆمۆنەی پاریسدا دەرکەوت. "کە سوپای سەرکەوتو(ئەڵمانیا) و سوپای شکستخواردوو(فەرەنسا) پێکەوە کەبوونەوە بۆ تێکشکاندنی خوێناوی پرۆلیتاریا(پاریس)..دەسەڵاتی چینایەتی چیتر ناتوانێ بەرگی نەتەوایەتی بپۆشێ؛حکومەتە ناسیونالیستەکان دژی پرۆلیتاریا یەکدەستن!"6 [illegible]

[illegible]

[illegible] 7”.

خەبات و شۆڕشی کرێکاران ئەو وشیارییە دروستدەکا کە ڕێکخراوبون و سەربەخۆبون لە بورژوازی دەبێتە هۆی ڕزگاری چینی کرێکار لەدەست ئەم سیستەمەی سەرمایەداری کە کرێکار نەک هەر لەمەیدانی کاردا بەڵکو لە مەیدانی شەڕەنەبڕاوەکانی ئەم خانەوادە سەڵاتدارانەدا دەکاتە قوربانی بەردەوام. ئەنتەرناسیونالی یەکەمی کرێکاران لە کاتێکدا بوو کە هێشتا بورژوازی ولاتانی جۆراوجۆر نەگەیشتبونە ئەو قۆناغەی کە پێشبڕکێ لە ئاستی جیهانیدا بە شێوەی شەڕی جیهانی ببنە پێشەوە و هێشتا لەسەرەتای شەڕە ناوچەیی و کیشوەرییەکاندا بون. بەڵام کاتێک دەوڵەتە بورژوازییە نەتەوەییەکان شکڵدەگرن یان لە پرۆسەی کامڵبوندان، وەک یەکگرتنی ئەڵمانیا و ئیتالیا، لەم قۆناغەدا ناسیونالیزم دەگاتە قۆناغی پێگەیشتوو و دەوڵەتی نەتەوەیی و بازاڕی نەتەوەیی دەبنە ئایدیۆلۆژیا و قاڵبی سیاسی و ئیداری کۆمەڵگە جیاجیاکان. بەتایبەت لەدوای کۆمۆنەی پاریسەوە بورژوازی جیهانی دژی ئەنتەرناسیونالی کرێکاری دەبێتەوە و وەک دوژمنی ژمارە یەکی خۆی سەیری دەکا. هەربۆیە ڕەنگدانەوەی ئەم فشارە لەنێو ڕیزەکانی بزوتنەوەی کرێکاری ئەڵمانیادا دەست پێدەکا و ئینگلس لەنامەیەکدا بە بیبڵ لە مارسی ١٨٧٥دا سەبارەت بە یەکگرتن لەگەڵ لاسالییەکان دەنوسێ؛" بنەمای ئەنتەرناسیونالی بزوتنەوەی کرێکاری، بە کردەوە ، بنەمایەکی ڕەتکراوەیە لە ئیستادا، بنەمایەک کەسانێک ئینکاری لێدەکەن کە، بەدرێژایی ساڵانێک و لە قورسترین دۆخەکاندا، بە جوانترین شیوە پەیڕەویان دەکرد. ئەوەی ئێستا کرێکارانی ئەڵمانیا لە پێشەنگی بزوتنەوەی کرێکاری ئەوروپادا وەستاون پشتی بەستوە پێش هەموو شتێکی تر بە هەڵوێستی ئەنتەرناسیونالیان لەکاتی شەڕدا.(شەڕی نێوان ئەڵمانیا و فەرەنسا). ئەگەر ئێستا پیویست ناکا بەناوی ئەنتەرناسیونالەوە وەک ڕێکخراوێک قسەبکەین. بەڵام نابێ لانی کەم لەو بەرنامەیە (ئیزیناخ Eisenach ساڵی1869) پاشەکشەبکرێ و پیویستە لەم بارەوە شتێکی وا بوترێ؛ سەرەڕای ئەوەی حزبی کرێکارانی ئەڵمانیا پێش هەرشتێک لە سنوری دەولەتێکدا کاردەکا،لەگەڵ ئەوەشدا،دەرکی تەواو بە هاوپشتی

لگ کرکارانی هموو واتان دکا و ئامادی ئرککانی پیوست
بم هاوپشتی جبج بکا ، هروک تا ئستا کردویتی. ئم ئرکان
هی تنانت ئگر حزب اشینگین ک ئندامی
ئنترناسیونالک یان ب من سربو کخراوم. ئم ئرکان وک
پشکشکردنی پشتیوانی و قدگکردنی تکشکانی مانگرتنکان
یکخستنی کاروباری پویست ب ئاگاداربونی لیژنکانی حزبی،
کرکارانی ئمانیا ل دخی بزوتنوک لدروی وات، و
هاندان دژی ئو شانی ک پاشاکان دیکن یان دندی ددن، و
پابندبون ب هموستگرتن لکاتی ئم شانداو وک
هوستی کرکارانی ئمان ل ۱۸۷۰و ۱۸۷۱دا، ک نمونی پشنگ
بوون، هتد.."8 [illegible]

[illegible]

[illegible] 9”.

بەڵام لە ٣ئابی ١٩١٤دا زۆربەی ئەندام پەرلەمانەکانی حزبی سۆشیال دیموکراتی ئەڵمانیا (٩٦بەرامبەر بە ١٤) دەنگیان بە پشتیوانی شەڕی جیهانی یەکەم دا. ئەمە لە کاتێکدا کە ئەم حزبە لە پەرلەماندا ٣٥٪ کورسیەکانی بەدەست هێنابوو لە ١٩١٢دا. ئەم سیاسەتە وەک ڕۆزا لۆکسبەرگ دەڵێ”سۆشیال دیموکراتی ئەڵمانی کردە قەڵغانی پاراستنی ئیمپریالیزم لەم شەڕەدا”*10* [illegible] “ [illegible] .” [illegible] “ [illegible] .11”

بەم شێوەیە ئەنتەرناسیونالی دووەم هەرەسی پێ هێنرا وئەم ڕیزە ئەنتەرناسیونالیستیەی کرێکاران کە نیوسەدە بوو لەگەشەکردندا بوو شەق کرا.
لە بەرامبەر بەم شەپۆلەی ناسیونالیزم لە بزوتنەوەی کرێکاری جیهانی و ئەنتەرناسیونالی دووەمدا، حزبی سۆشیال دیموکراتی ڕوسیە*12 و گروپی سپارتاکیستەکانی ئەڵمانیا و چەندین گروپی تری سۆشیال دیموکراتی لەوڵاتە جیاجیاکانەوە درێژەیان دا بە هەمان هەڵویشتی ئەنتەرناسیونالی و دژ بە شەڕی ئیمپریالیستی وەستان و بانگەوازی کرێکارانیان بۆ شەڕ و وەرگێڕانی لولەی چەکەکانیان کرد بەرەو ڕوی بورژوازی وڵاتی خۆیان. لەدوای شۆڕشەکانی ئۆکتۆبەری ڕوسیا لە ساڵی ١٩١٧ و شۆڕشی ئەڵمانیا لە نۆڤەمبەری ١٩١٨ ئەنترناسیونالی کۆمۆنیستی *13لە مارسی ١٩١٩دروستکرا.

ئەم تەجروبەیە چیمان فێردەکا؟

ئەم ڕوداوەی شەڕی جیهانی یەکەم لە شکستی کۆمۆنەی پاریس کاریگەری

زیاتربوە لەسەر بزوتنەوەی کرێکاری و ئایندەکەی. بە لێکدانەوەی ئەم دەورەیە هەر ئەوەندە بەس نیە کە ئەمە وەک مێژوو و ڕابردویەک سەیربکەین کە پەیوەندی بەم ڕۆژگارەوە نیە و تەنیا بزوتنەوەی ئەوەی "ڕابەرانی کرێکاری ئەنتەرناسیونالی دوەم خیانەتیان کردو هەڵگەڕانەوە لە سۆشیالیزم" ئەمە شتێکمان فێرناکا. ئەمە دەبێ لە کاریگەری ناسیونالیزم لەسەر بزوتنەوەی کرێکاری تێبگەین کە چ فاکتەرێک وایکردوە کە بتوانێ خەباتی نیوسەدەی کرێکاران بەهەدەر بدا و بورژوازی بتوانێ ڕۆحیەت و توانای شۆڕشگێڕانەی کرێکاران تێکبشکێنێ؟

چینی کرێکار لە ئەوروپادا وەڕای گەشەی سیاسی و ڕێکخراوەیی بەرچاوی لەو دەورەیەدا بەڵام هێشتا لە ئاستی تەجروبە و توانایی سیاسی و ڕێکخراوەیی بورژوازیدا نەبوە. لیبرالیزمی بورژوازی توانیویەتی کە کاریگەری خۆی لەسەر ئاستی چاوەڕوانی و بەرنامەی سۆشیال دیموکراتی و بزوتنەوەی کرێکاری دابنێ و لە چوارچێوەی ریفۆرمی سیاسی و ئابوری سەرمایەداریدا قەتیسی بکا و ئەم بزوتنەوەیە بکا بە بەشێک لەو دامودەزگا ڕەسمیانەی ڕێگاپێدراون. ئەم پرۆسەیە لەگەڵ پرۆسەی مەرکەزی بونەوەی دەسەڵات و بازاڕی ناوخۆیی و هاوکات پێشبڕکێی سەرمایەی مۆنۆپۆلی و ئیمپریالیستی چوەتە پێش و زەمینەی دروستکردنی توێژی "ئەرستۆکراتی" کرێکاری و گۆڕانی فۆرمی کاری سەندیکا کرێکاریەکان بە دەزگایەکی بیرۆکراتی، ئەمانە هەمویان فاکتەربوون لەوەی ناسیونالیزم بتوانێ بزوتنەوەی کرێکاری کۆمۆنیستی بگۆڕێ بە بزوتنەوەیەکی "پارێزگاری لە نیشتمانی باوک" و دروشمی "بەرگری لە نیشتمان" بخاتە جێگای خەباتی چینایەتی دژی بورژوازی. لەم دەورەیەی شەڕدا بزوتنەوەی کرێکاری لەسایەی سۆشیال – ناسیونالیزمیدا مانگرتنەکانی هەڵپەسارد و بزوتنەوەی ژنانی کرێکاری کردە یارمەتیدەری خێزانی بە بەرەکانی جەنگ و بە دەنگی لە ئاست سانسۆری دەوڵەت و دیکتاتۆریەتی دەوڵەت و کاری ڕۆژنامەگەری بوە هاندان بە بەشداری شەڕ و هتد.. بەم شیوەیە بورژوازی لەڕێگەی شەڕەوە توانی بزوتنەوەی کرێکاری و ئەو ڕەوەندە شۆڕشگێڕانەی لە نیوسەدەی پێش شەڕی جیهانی یەکەمدا ترسی بە دروستکردبوو پاشەکشە پێ بکا.لەمانەش کاریگەرتر ئەو بنەما ئەنتەرناسیونالیستیەی لە نێوکرێکاراندا ڕیشەی داکوتابوو لە ئەنجامی شۆڕشەکانی سەدەی نۆزدە توانی بگۆڕێ بە ناسیونالیزم و نیشتمان پەرستی و دوبەرەکی نەتەوایەتی. تێکشکانی ئەم بنەما ئەنتەرنسایونالیەی خەباتی چینایەتی و ئایدیای دروستکردنی کۆمەڵگەیەکی جیهانی و سەروونەتەوەیی کاڵ کردەوە و حزبە کرێکاری و

کۆمۆنیستیەکانی کردە حزبی لۆکال و نیشتمانی و بیرۆکراتی.

ئەم دابەشکردنەی هەرەسی ئەنتەرناسیونالی دووەم دروستیکرد بە ئەنتەرناسیونالی سێهەم نەسڕایەوە لەبەرئەوەی ڕەوتی ناسیونالیستی و ڕیفۆرمیستی لە بزوتنەوەی کرێکاری جیهانیدا لەدوای شەڕی یەکەمی جیهانیشدا کاریگەری خۆی هەبوو و وەشەڕ تەنیا وەک تاکتیکێک و خاڵێکی جیابونەوە و دوکەرت بونی ئەنتەرناسیونال بوو نەک هەموو سیاسەت و خاڵەکانی ناکۆکی نێو بزوتنەوەی کرێکاری. ئەنتەرناسیونالی کۆمۆنیستیش بنەمای دژایەتی ئەم ڕەوتە ریفۆرمیستییەی نێو بزوتنەوەی کرێکاری بوە بەشێک لە ناسنامەکەی و ئەمەش لەسەر ئایندەی بزوتنەوەی کرێکاری و کۆمۆنیستی لە جیهاندا کاریگەری زیانباری دانا لە کاتێکدا کە خودی کۆمۆنترن(ئەنتەرناسیونالی سێهەم)یش بوە قوتبێکی تری ناسیونالیستی و ریفۆرمیستی لەسایەی بەرنامە و مۆدیلی سەرمایەداری دەوڵەتیدا.ئایا چ خاڵێکی هاوبەش لە نێوان هەردوو مۆدێلەکەدا، سۆشیال دیموکراتی و کۆمۆنیزمی ڕوسی،هەیە؟ ئایا دابەشکردنە جۆراوجۆرەکانی مارکسیزم، لینینزم، ترۆتسکیزم ،و هتد میراتی چ جۆرێک لە حزب و بزوتنەوەکانە و چ ڕیگریەکی لە بەردەم بزوتنەوەی کرێکاری و کۆمۆنیستی جیهانیداهەیە؟ ئایا زەمینەکانی دنیای گلۆبالەی سەرمایەداری ئەمڕۆ چ ئاسۆیەکی لە بەردەم هاتنەوە مەیدانی ئەنتەرناسیونالی کرێکاریدا هەیە؟ ئایا زەمینەکانی شۆڕشی جیهانی و شۆڕشی بەردەوام لە دنیای ئەمڕۆدا لە هەموو کات لەبارترنیە؟ ئایا بەسەرکەوتنی شۆڕشی کۆمۆنیستی لەهەر وڵاتێک و بە گەیشتن بە کۆمەڵگەیەکی ئازاد و یەکسانی جیهانی ئەنتەرناسیونالیزم چ جێگاوڕیگایەکی هەیە؟ ئەو بۆشاییەی ئەم ئەنتەرناسیونالە کرێکارییە چۆن لە وەڵامدانەوە بە سیستەمی جیهانی و “نەزمی نوێی ئەمریکا” و کێشەکانی یەکێتی ئەوروپا و برێکزت و پێشبڕکێی نیوان ئەمریکا و چین و ڕوسیاوە دەردەکەوێ؟ یاخود زەمینەی ڕادیکاڵ بونەوە و فراوانبونی ناڕەزایەتی چینایەتی ئایا جارێکی تر لەژێر سایەی سۆشیال دیموکراتی نوێ لە ئەمریکا و بەریتانیا وە پۆپۆلیزم لە ئیسپانیا و ئیتالیا و یۆناندا یاخود بزوتنەوە خۆبەخۆییەکانی فەرەنسا و تونس و جەزائیر و ئیران ، پیویستیان بە چ ڕیزبەندیەکی ئەنتەرناسیونالی هەیە؟ چۆن ئەم بنەمایە لە بەرنامە و سیاسەت و ڕێکخستنی کرێکاری و کۆمۆنیستیدا بەشێکی جیانەکراوەیە لەو ئایدیا و مۆدێلەی دەوڵەتی کرێکاری و شۆڕشی کۆمۆنیستی؟

هەربۆیە بە لێکدانەوەی ئەم ئاڵوگۆڕانەی بەسەر بزوتنەوەی کرێکاری

و کۆمۆنیستیدا هات پێویست دەکا بچینە سەر مەیدانەکانی تری حزب ودەوڵەت و کێشەکانی تری خەباتی چینایەتی و بەراوردکاری و لێکۆڵینەوەکانمان لەسەر گۆڕانی بنەماکانی تری ئەنتەرناسیونالی یەکەمی کرێکاران درێژە پێبدەین تا هەموو چوارچێوەی تابلۆکە ببینین.دواتر دێینەوە سەر ئەوەی بنەمای ئەنتەرناسیونالیزم لەمڕۆدا چ جێگایەکی لە بزوتنەوەی کرێکاری و کۆمۆنیستداهەیە؟ لێرەدا بەدوای وەڵامی ئەم پرسیارەدا دەگەڕێین کە؛ ئایا سازدانەوەی حزب و دەوڵەت لەسەر بنەماکانی ئەنتەرناسیونالی یەکەم ئایا دەتوانێ وەڵامدەرەوەی ئەو کێشانە بێت کە بەهۆی گۆڕانی ئەم بنەمایانەوە هاتونەتە ئارا؟

ئاسۆکمال

*1چ تێگەیشتنێکمان لە مێژووی کۆمۆنیزم هەیە؟
http://www.asokamal.com/index/?p=1681
http://www.asokamal.com/index/?p=1687حزب و دەوڵەت و کێشەکانی کۆمۆنیزمی سەردەم

2The International Workingmen’s Association 1864General* Rules, October 1864
https://www.marxists.org/history/international/iwma/documents/1864/rules.htm

3*The International Workingmen’s Association, 1866,Instructions for the Delegates of the Provisional General Council, The Different Questions

https://www.marxists.org/history/international/iwma/documents/1866/instructions.htm

4*https://www.marxists.org/archive/marx/iwma/documents/1872/hague-conference/resolutions.htm2*

5
https://www.marxists.org/archive/marx/works/1871/civil-war-france/ch01.htm

*6 ماركس، الحرب الاهلية في فرنسا ل٢٠١، ماركس، انجلس، المختارات، دارالتقدم، موسكو، الجزء الثاني

7https://www.marxists.org/history/international/iwma/documents/1866/instructions.htm*

*8 رسالة فريدريك انجلز إلى بيبل
https://www.marxists.org/arabic/archive/marx/1875-cg/engels_to

_bebel.htm
*9 Social Democracy 1912, Manifesto of the International Socialist Congress at Basel
https://www.marxists.org/history/international/social-democracy/1912/basel-manifesto.htm
*10 Rosa Luxemburg , Rebuilding the International(1915)،
https://www.marxists.org/archive/luxemburg/1915/xx/rebuild-int.htm
*11 هەمان سەرچاوە
*12 Lenin The War and Russian Social-Democracy
https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1914/sep/28.htm
*13 Lenin,The Third, Communist International
https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1919/mar/x04.htm

دەسەڵات
لە وێنەیەکی فۆکۆییەوە بۆ وێنەیەکی رۆژنامەوانی

مزەفەرنامە … وەرگ□□□انی خەسرەو پیرباڵ

[بۆ خوێندنەوەی ئەم کتێبە کلیکی ئێر□ بکەن ….](https://dengekan.info/wp-content/uploads/2019/03/KhasrawPerbal.pdf)

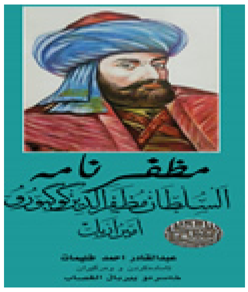

https://dengekan.info/wp-content/uploads/2019/03/KhasrawPerbal.pdf

---

چاوپێکەوتن لەگەڵ شاعیر سوهەیلا مێهەمی

سوهەیلا مێهەمی: بەمتمانەوە دەڵێم وێنە کۆڵەکەی شیعرە

خاتوو سوهەیلا مێهەمی یەکێکە لە ژنە شاعیرەکانی کوردستانی رۆژهەڵات، ئێستا لە سنە دەژی. کۆمەڵێ پرسیارمان ئاراستە کرد و ویستمان رازەکانی سەبارەت بە شیعر و شاعیرێتی بۆ ئەدەب و هونەری کوردستانی نوێ بدرکێنێ. بە سوپاسەوە وەڵامی پرسیارەکانی دایەوە، لە رێی وەڵامەکانییەوە تێدەگەین باکگراوندێکی رۆشنبیریی باشی هەیە سەبارەت بە شیعر و دنیای ئەدەب بەگشتی، خۆشحاڵین کە لەم پەنجەرەیەوە سوهەیلا مێهەمی بە خوێنەران و ئەدەبدۆستان ئاشنا بکەین. ئەوەش بە ئەرکی سەرشانی خۆمان دەزانین ئەم پەنجەرەیە بە کراوەیی بهێڵینەوە بە تایبەتی بۆ ئەو ئەدیبە گەنجانەی پەنجەرەیەکی روانینیان نییە و دەیانەوێ لێرەوە بەسەر خوێنەراندا بڕوانن و رازەکانی ئەزموونی خۆیان و دنیای ئەدەبیان بۆ ئاشکرا بکەن.
ئەدەب و هونەر

***بەر لەهەر شتێك دەمەوێ وەکو دەڵێن ئیعتراف بکەیت و کورتەیەکی ژیانی خۆت باس بکەی، ئامادەی؟**

-من سوهەیلا مێهەمی لە شاری سنەی رۆژهەڵاتی کوردستان لە بنەماڵەیەکی ئەدەبدۆست لە دایکبووم، واتە باوکم شاعیرە و هەر لە کاتی منداڵییمەوە بە وشەی جوان و دەقی جوان ئاشنابووم، دەبێ بڵێم هەر لە منداڵییەوە گوێچکەم بە تێکستی ئەدەبی ئاودراوە بە تایبەت ئەو ساتانەی باوکم شیعری مامۆستایانی گەورەی کوردی دەخوێندەوە دەبووە هۆی خەیاڵاتی جوان لە مێشکمدا. بەرەبەرە قۆناغەکانی خوێندنم تەواو کرد کە بەهۆی ئەوەی زمانی زاڵ، زمانی فارسی بوو لە ناوەندەکانی خوێندندا منیش شیعرەکانم بە زمانی فارسی بوو، بەڵام هەر لە خەڵوەتی خۆمدا بوو کە هێندێ جار بە مامۆستایانی ئەدەبیات پێشانم دەدا و هیچکات هەوڵی بڵاوکردنەوەیانم نەدەدا لەسەر کێش و سەروا و ئەوان باسمان دەکرد، بەڵام ماوەیەکی زۆر لە ئەدەب بە هۆی هێندی کێشەی ژیان دواکەوتم .. ئەوەی بە هونەر و ئەدەبیات ئاشنا بێت دەزانێ ئەوانەی دەست بۆ قەڵەم دەبەن ئەستەمە دەستبەرداری ئەو رێگایە بن بە هەوڵ و تێکۆشانی خۆم دەستم کرد بە فێربوونی زمانی

کوردی و دەستم کرد بە نووسینی شیعر بە کوردی واتە بەزمانی دایك لە کۆڕ و کۆبوونەوە ئەدەبییەکاندا بەشداریم کردووە و زۆربەی شیعرەکانم لە گۆڤارەکانی ڕۆژهەڵات و هێندێ ڕۆژنامەی باشووریش بڵاوبووتەوە وەکو ئەزموونی ئەوانم هەیە ئێستایش لە بواری کۆمەڵناسی لە زانکۆدا دەخوێنم و کۆمەڵە شیعرێکم بەم زووانە لە چاپ دەدرێت.

***بەدەر لە پێناسە باوەکانی شیعر بەڕای خۆت چۆن پێناسەی شیعر دەکەی؟ یان شیعر بەلای تۆوە چییە و چی دەگەیەنێ؟**

-بە بڕوای من شیعر واتە زمان، بەهۆی زمانێکی فانتازیایی کە مرۆڤ چێژ لە جوانییەکانی وەردەگرێ، شیعر گوزارشتە لە ئازار و جوانییەکانی ژیان بە زمانێکی شیعری کە هێندێ کەس تێکەڵ بە مۆسیقای زمانی دەکەن کە جیاوازە لە دەقی ساکار. گۆڕینی ئەو وێنانەی کە دەستیان لە ئازاریی مرۆڤدا زەق کردووتەوە و ئەو جوانیانەی پێویستی ژیانە بۆ دۆخێکی فانتازیایی کە لە تێکستدا بەرهەم دێت. بە واتای وشە، شیعر واتە زانست و ئاوەزی شاعیر کە ژیانەوەیە لە جیهانێکی جیاواز و توخمێکە چەشنی گۆڕینی ئەو وێنانەی کە بە شێوەیەکی دیکە دەردەکەون. لە مێژە شیعر لە بەرامبەری نەسردا دانراوە کە هەڵەیەکی گەورەیە شیعر خۆی لەگەڵ هیچ شتێکدا دانانرێت شیعر شتێکە کە دەتوانێ لە هەموو شوێنەکانی ژیان و جیهان بیبینی واتە لە بیرکاریدا لە زانستدا، لە پەیکەرتاشیدا، لە نەقاشییدا و ....تاد واتە شیعر نیگایەکی جیاواز لە هەموو هونەرەکانی دیکەدا شێوەی بینینی مرۆڤەکان کە بە ئەستەم دەتوانی شێوە نیگایەکی جوان ببینی ئەوە شیعرە ئەڵبەت ئێمە ناتوانین راڤەیەکی گشتی لە شیعر بکەین چۆن شیعر خۆی هەموو کات لە تازەگەرییدایە و بەپێی ڕۆژ و هەنووکە خۆی شرۆڤە دەکات بە پێی نیگای شتەکان نیگای ئەو دەگۆڕدرێت واتە لە قۆناغە جیاوازەکانی مێژوودا کارکردێکی جیاوازی هەبووە وەکو ئەوەی ئەرستۆ فەیلەسووفی مەزن باسی دەکات کە» کاری شاعیر ئەوە نییە باسی ڕووداوەکانی وەکو خۆیان بکات بەڵکو دەبێ بە ئەو شێوازە کە دەبووا ڕوویدا دەبێ بگوازێتەوە کە واتە شیعر، شعورە و زانستە بە جیهانێك کە ئێمەی لەخۆی گرتووە مەبەستم ئەوەیە ئێمە ناتوانین لە بازنەیەکدا شرۆڤەی گشتی لەسەر واتای هەر هونەرێك بکەین ئەو شرۆڤەیە حوکمی کۆتایی ئەو هونەرەیە، شیعر هەموو ئازارەکان و جوانییەکانی ژیان لەبەر دەگرێ و هەر ڕۆژ گۆڕانکاری دەکات لە بەڕۆژبوونەوەی خۆی، هەروەها

کە قەبانی دەڵێت: شیعرێك کە گۆڕانکاری لە ناخی مرۆڤ و جیهاندا نەکات شتێکی بێهوودەیە، هەروەها دەڵێت: پەیوەندی شاعیر و خەڵك پەیوەندییەکی مەودایی روخساری و ئاوێنەیی دایە.

زمان سەرەکیترین دەوری شیعر دەگێڕێت کە بەهۆی زمانەکەیەوە چێژ لە پێکهاتە جوانەکانی وەردەگرین بەرهەمهێنانی زمانی شیعر گرنگترین ئەرکی شاعیرە و شاعیر لە زمانی دواندنی کەسانی دیکەدایە کە زمانێکی جیاواز دەخوڵقێنێ و لە پەیوەندی نێوان وشەکاندا مانای تازە دێنێتە ئاراوە کە ناخ دەهەژێنێ، لەوەدایە کە هەر شاعیرە زمانی تایبەت بە خۆی دەبێت. هەر وەکو پۆل ڕێمپر دەڵێت: «لە شیعردا وشەکان هەوڵ دەدەن بۆ ئافراندنی لە دایکبوونی خۆیان.» تەنیا لە هونەری شیعر دایە وشەکان دەچنە نێو یەکەوە بۆ بەرزکردنەوەی مانای یەکدی. زمانی شیعری پێکهاتەیەکە لە فۆرم و نیشانەکانی دیکەی ئەو پێکهاتە کە بەردەنگ مەجبوور دەکات بەدوای دۆزینەوەدا بێ، ئەوە نییە کە ناوەڕۆك
شیبکەیتەوە و چونکە خۆی لە خۆیدا شیعر نامێنێت واتە بە شیکردنەوەی ناوەڕۆك شیعر دەکوژین جوانی شیعر لە شێواز و فۆرم و زمان و دەنگ و تاد پێکهاتووە. شیعر ئوسلوبێکی عەقڵانی دەگوازێتەوە بۆ ئوسلوبێکی گۆ و تین و هەست و سۆز. گواستنەوەی توخمێکی زمان بۆ توخمێکی دیکەی زمان.

*دیارە شیعرنووسین یەکێکە لە هونەرە قورسەکان بە چ وزە و توانایەکەوە بڕیارت داوە خۆت لەو بوارە بدەی؟
-تاکە شتێك منی بە شیعرەوە بەستووتەوە یەك وشەیە «عەشق». ئەوەی کە من لە ئازارەکانی ژیان دوور دەخاتەوە، دوور خستنەوە وەك دۆزینەوە نەك فەرامۆشی، تاکە ڕێگایەکە لەوێ پێناسەی خۆم و هەروەها ئەو کۆسپ و تەگەرانە دەکەم کە ئاوێنەی ژیانی بوومەلێڵ کردووە بەگشتی شیعر بۆ من پەنجەرەیەکە یان دەرچەیەکە بتوانم دەرباز بم لە تەنگەژەکانی ژیان، کە چۆن بژیم و جیهانبینیێکە هەنگاوەکانم بەچێتر هەڵگرم بەرەو خود دۆزینەوە، دۆزینەوەی ئەم ڕێگایە دیسان ئاسان نییە چۆن لەوێ لە بەرزەخەکان دەدوێ، بەڵام هاوارێکە بەسەر بێدەنگییدا و بێدەنگییکە بە واتای دەنگ هەڵبڕین.

***تۆ لەو باوەڕەدای وێنەی شیعری گرنگترین پێکهاتەی شیعرە و لە کاتی وەرگێڕانیدا ئەگەر ئاواز و ریتمەکەشی بڕوات وێنەکەی دەمێنێتەوە؟**

-هەر لە سەرەتاکانی کەونارەکانی ژیان مرۆڤ بە وێنە دەستی بە

نووسین کردووە تاکو ئێستای سەردەم و لە رێگای نەخشاندنی ئەو وێنانەوە لەسەر دیواری ئەشکەوتەکان مەبەستی خۆی رادەگەیاند، سەرەتای خوێندنی شیعر باکگراوندێك دەسپێدەکات کە خوێنەر بۆ خۆی رابکێشێ وەکو شیعری جوان و بەهێز ئەم باکگراوندە وا لە خوێنەر دەکات وێنەیەك بگوازرێتەوە بۆ چاو و مێشك و خەیاڵییدا ئێمە لە شیعری کوردییدا دەتوانیین بڵێین وێنە و وێناندنمان هەیە بەردەنگ لە خوێندنەوەی وێنەی شیعری وێناندنێکی تایبەتی بۆ خۆی هەیە واتە وێناندن ئافراندنی وێنەیە لە چاوی خوێنەردا لێرەدا خەیاڵکردنەوە سەرەکیترین کەرەستەی وێنەیە یا خەیاڵکردنەوە دینامۆی وێنەیە. وێنە جگە لەوەی زمانی دەقی شیعر لە دەقی ساکار جیاواز دەکات وەکو مۆسیقای شیعر پانتایی زمان بۆ هێژاندنی عاتیفە بەرچاو دەکات. وێنە خەیاڵییەکانی جیهانی شاعیر لە شیعردا دەیخوڵقێنێ لە بەراوردی جیهانی واقیعدا کە خوومان گرتووە جیاوازی زۆرە و هەر ئەم جیهانی نوێ و سەیرەی شیعر دەبێتە هۆی ئەوەی ئێمە وردتر بە دەقدا بروانین. شاعیر بەس «دالەکانی» خۆی لە پێش چاوی خوێنەر رادەخات و دێزینەوە و پەرژیانی بە خوێنەر دەسپێرێت.

بۆ ئەوەی خوێنەر بە باشی لە هەستی نووسەر تێبگات وێنەسازی یەکێکە لە گرنگترین بەشی دەق، دەسپێکی شیعر بەوێنەوە دەسپێدەکات و دەقی شیعر لە پێکهاتەی لە وێنە جۆرواجۆرەکاندا دروست دەبێت لێرەدا بەمتمانەوە دەڵێم وێنە کۆڵەکەی شیعرە، وێنە هەموو خەیاڵکردنەوە لەخۆی دەگرێ و دەقی جوان هەڵگری وێنەیە. ئەوە دێڕەکانن کە هەڵگری وێنەن و لەگەڵ خۆیاندا خەیاڵ پەلکێش دەکەن، ئێمە شاعیری گەورە شێرکۆ بێکەسمان هەیە کە شیعرەکانی تژییە لە وێنەی جوان، بەڵام ئەوەی کە بۆ وەرگێڕانی دەقێك جوانییەکان و پێکهاتەی شیعر دەتوانین بپارێزین ئەوە کارێکی ئەستەمە و بۆ هێندێ لە پێکهاتەکان ناکرێ، وێنە لە هەر حاڵێدا دەمێنێ بەڵام ئەو دەقی ئاهەنگین و دەنگ و ئەوانەی تایبەتە بە زمانە سەرەکییەکە لە وەرگێڕاندا دەمرێت و هێندێ زۆری لە جوانییەکانی ئەو دەقە لە دەست دەچێ. وەرگێڕان لە خۆیدا لە دەقە سەرەکییەکە دوور دەکەوێتەوە هیچکات وەکو دەقی سەرەکی نانووسرێتەوە و لە شیعردا زۆر خەسارە ئەگەر شیعرێ وەربگێڕدرێت ئەوە چەندەها شتی پێکهاتەی لە دەست دەدا و خەسارێکی گەورە دەبینێ ئەو دەقە هەرچەند وەرگێڕانە لێهاتووەکانیش نەیانهەوێ بە دەق خەسار بگەیەنن بەڵام هەر لە روانگەی ئاهەنگ و دەنگەوە خەسار دەبێنێ شیعر لەناو دەقەکاندا سەربزیوە و خۆی بە دەستەوە نادات لە وەرگێڕاندا ئەو زمانەی کە نابێتە زمانێکی دیکە و لە جیهانێکی فرە ڕەهەند دەسپێدەکات و ئامانجی زمانی لە

پشتەوەیە و سرك و بزێوە خۆی بە دەستەوە نادات لە وەرگێڕاندا. گەورە شاعیری ئێرانی شاملو دەڵێت: «وەرگێڕانی شیعر وەکو ئەوەیە بولبولێك سەر ببڕێت بۆ خواردنی گۆشتەکەی، بەڵام بولبول بۆ چریکاندن سوودی لێ وەردەگرین.» لەهەر حاڵێدا وەرگێڕانی شیعر خەسارێکی گەورەیە لە رەهەندێکی دیکە کە ئەو زمانی وەرگێڕاوەکە چۆن پێناسەی زمانە سەرەکییەکە دەکات کاتێك لەو زمانەدا نەژیاوە لە شیعردا کۆمەڵێك توخم یەکدەگرن کە وەرگێڕ ناتوانێت ئەوانە لە تەرجەمەکەیدا بهێنت و ئەمە گەورەترین خەسار لە شیعر لە زمانە سەرەکییەکەی.

سوهەیلا مێهەمی: نهێنی هونەر لەوەدایە هونەرمەند ناتوانێ هەموو کەس لە خۆی رازی بکات

کردووە و دەتوانی بە شێوەیەکی سەرنجڕاکێش شیعری خۆت بخوێنیتەوە؟

-لەڕاستیدا کاتێك دەقێك دەنووسم کات هەیە چەندین جار وشەکان دەگۆڕم و تا ئەم کاتە بە وەسواسەوە دەقەکانم چەندین جار دەستکاری کردووە وەکو گۆڕانکاری لە وشەیەکدا و دێڕێکدا، پێداچوونەوە بۆ شیعرەکانم دەکەم و کاتی بۆ دادەنێم و فایلی سەوتی لێ بەرهەم دێنم و خۆم گوێ لە خۆم دەگرم و دیسان بڕیار دەدەم چەند جارێکی دیکەیش بە شێوازگەلێکی جۆراجۆر بیخوێنمەوە و تا شێوازێکم بە دڵ دەبێت. چۆن ئەوە شیعرە بڕیار دەدا چۆن بیخوێنیتەوە و ریتمی بۆ بە دەنگ هەڵبژێنی کە پێویست دەکات شاعیر کاتی خوێندنەوەی شیعرەکەی لە دەنگ و ریتم و جووڵانەوەی هێندێ لە ئەندامگەلی وەکو دەست و سەری لە شیعرەکەیدا بەشدار بکات. شێوازی خوێندنەوەی شیعر لەسەر خوێنەر خاڵێکی کاریگەرە لەسەر شیعرییەتی دەق، کاریگەری راستەوخۆی هەیە لەسەر بەردەنگ خوێندنەوەی شیعر دووبارە بوونەوەی شیعرە، چونکە خوێندنەوەی شیعر بەس خوێندنی خەت بە خەتی دەق نییە ئەگەر جوان ئەدا بکرێ، کاریگەری لەسەر خوێنەر دەبێ و چێژی لێ دەبات ئەگەر جوان ئەدا نەکرێ بەردەنگ نەفرەتی لێدەکات. لە رێگای خوێندنەوەی شیعرەکەوە هێندێ جار دەتوانی کەم و کووڕییەکانیشی بسڕیتەوە. کە واتە نووسین و ئەداکردنی شیعر پێکەوە پێگەی شیعر بەرز یا نزم دەکاتەوە. هەر لەمێژە نووسەران و کەسە ئایینییەکان لە رێگای وتنەوەوە بەدەنگی خۆش بووە، پەیامی خۆیان راگواستێتەوە نێو خەڵك. باش ئەداکردنی شیعر چەند خاڵی گرنگی هەیە، یەکەم پێکهاتنی پەیوەندی بەینی شاعیر و خوێنەر و دووهەمین خاڵی کاریگەر بوون و سێهەم گواستنەوەی مانایە، چوارەمیش لە چێژ وەرگرتندایە.

***هەندێك باوەڕیان وایە کە دەبێ دێڕەکانی شیعر بیرۆکەیەك بەیەکیانەوە ببەستێ و مانایەك ببەخشن، هەندێك دژی ئەمەن و گوێ بەو مەرجە نادەن، تۆ لەگەڵ کامیانی و بۆچی؟**

-مەبەست لە فۆرمی شیعر شێوازی داڕشتن و هەموو پێکهاتەکانی شیعرییەتە و شیعر بە واتایەکی گشتی نە لەبازنەی راڤەدا دەگونجێت نە لەفۆرمدا بەدرێژایی مێژووی دەق، شاعیران و خوێنەرانیش فۆرمەکانی جیاوازی دەقیان بە رەسمی قبووڵ کردووە. لە شیعری هاوچەرخدا فۆرمی شیعری سپی بەشێوازی ستوونی بێت. شێوازی شیعر ئەوەیەکە هەر لە سەرەتاوە تاوەکو کۆتایی یەکدەستی و یەکبوونەوەیەکی فیکری تێدایە لە جووڵەی بەردەوامی فیکری شاعیردا پێکەوە پەیوەندیان دەبێ، بەڵام لە تییۆرییەکانی شیعری هاوچەرخدا هەر شوێن پەنجەکانی خۆی دیاریدەکات شیعر لە شێوازی ریوایەت و بەرداشت و حوکمی کۆتایی خۆی دەرباز دەکات شێوازی ستوونی لە شیعری هاوچەرخدا لە روانگەی داڕشتن و وێنەوە، پرژانێکی تێدایە و شیعر لە بازنەی ئەندێشەدا بە یەکبوون دەگات. شێوازی ستوونی لە شیعری هاوچەرخدا ئافراندنی چەند وێنە دەکات خەیاڵی شاعیر لە فەزا و شێوازی وشەکان پێشکەش دەکات.

شیعری هاوچەرخ خۆی دەرباز کردووە لە کۆمەڵێ چوارچێوە کە بەربەستن و دەستی قەڵەم کۆتا دەکەن لەوەی بە ئازادی ئافراندنی وێنەکانی خەیاڵ بکات. سەرەکیترین لایەنی جوانیناسی شیعری هاوچەرخ لە هەبوونی زێرینەی ئیلهام و ئەو ئاڵۆزی هەڵچنراوەی شیعردایە لایەنی زاڵی شیعری لەبەر گرتووە بەڵام لە هێندێك شیعریشدا ئیلهامێکی جوانی تێدا نییە. شیعری هاوچەرخ دوو رەهەندی هەیە یەکەم رەهەندی مێژووی شیعرێکە لەگەڵ شیعری شاعیرانی کۆندا جیاوازی هەیە و رەهەندی دووهەم رەهەندێکی جیاوازە شیعرێکە نابێ لە شیعری شاعیرانی هاوکاتی خۆیاندا لێکچوونەوەی هەبێت چۆنییەتی ئەم جیاوازبوونە وایە کە بایەخ دەدا بە شیعر. لە شیعری ئەمڕۆدا چەند دەنگی زۆرە و لە هەر نووسراوەیەکدا بێشك دال و مەدلوولێك دەقەکان پێکدێنن بەڵام لە شیعری هاوچەرخدا خۆی نابەستێتەوە بە ماناوە هەرچەندە پێکهاتەی شیعری هاوچەرخ دوور لە مانا نییە بەڵام مانا بە دوادا دەخات و ئێمە دەبینین دێڕەکان رەنگە پێکەوە نەبەسترێنەوە، شیعری هاوچەرخ خۆی نابەستێتەوە بە مانایەك یان شرۆڤەیەکی تایبەت و هەر ئەوە خۆی بۆ من زۆر وروژێنەرە و چێژ بەخش.

***لە شیعردا زمان تێکدەشکێنرێ و جوانییەکی نوێی لێ دروست دەکرێ لای**

تۆش هەمان رێسا هەیە؟

-دژەباو بیرکردنەوەی نووسەر دەبێتە هۆی ئەوە بە ئاسانی نەتوانێت کەسانێکی دیکە وا قبووڵی ئەوەی ناکەن رازی بکەیت تاکو وەکو ئەو بیر بکەنەوە، بەڵام نابێ هەوڵی ئەوە بدات خەڵك وەکو ئەو بیر بکەنەوە رازیکردنی هەموو کەس دەبێتە نهێنی دۆڕاندن، نهێنی هونەر لەوەدایە هونەرمەند ناتوانێ هەموو کەس لە خۆی رازی بکات. مانیفێستی شیعری هاوچەرخ لە رێزبوونەوەدایە و تازەگەری لە ناخیدایە تێکشکاندنی زمان وەکو کلتووری باو ڕاستە نەك وەکو تێکشکاندنی رێزمان بەڵام شۆڕش زمانی لە شیعری هاوچەرخدا زۆر باوە وەکو شۆڕش دژی «نەحو» و کێش و سەروا و بەرهەمهێنانی زۆرینەی وێنە و … شاعیری هاوچەرخی ئێرانی رەزا بەراهەنی دەڵێت : «زمان بۆ ئەوەی ببێتە زمان دەبێ بەردەوام دانانی خۆی لە مەترسی بێ واتا بووندا بێ، تاکو دانانی بەشگەلی نوێی زمانیدا لە دوور دەستەکاندا، بە درەنگ بە دەستەوەدانی فامکردنی ئەو شیعرە چێژ هێنەرتر بۆ زمان دەبێ بە مردنی زمان و مردنی شادی هێنەری زماندا ئاگادار ببێتەوە». شیعر بەردەوام لە گۆڕانکاری یاسا کۆنەکاندایە هەر بەو هۆیەوە بەردەوام لە گەڵ دیکتاتۆریەت و دەسەڵاتدا بە شەڕ دێت. لەو بڕوایەدام هەر شتێك لە کۆمەڵگادا و دەسەڵاتدا ببێتە عادەت و کرداری کلتووری، بەرەبەرە لە چەمکی چەقبەستویی و کرداری کلتووری زۆرداری دادەنرێت. بەڵام شیعر بە پاککردنەوەی عادەت و ملهوڕی کلتووری دەردەکەوێت.

***قەت ئەوە روویداوە گوێگرتن لە شیعری خۆت بتخاتە گریان؟**

-بەڕاستی هێندێك کات روویداوە دێڕێك یا شیعرێك بمخاتە گریان و کاریگەری لەسەر رۆح و هەستمدا بۆ بیرهێنانەوەی یادەوەرییەکی ئەو کاتی نووسینی ئەو شیعرە و ریزکردنی وشەگەلێك پەنجە بۆ داگیرکردنی هەستم دەهێنن بێگومان شیعری کوردی مێژوویەکی درێژی لە پشتەوەیە بەتایبەت کە مێژووی کورد تەژییە لە تراژیدیا بە هۆی نیشتمانێکی داگیرکراو و ژنیش لەم ناوچەیەدا رووبەڕووی زۆر نەهامەتی و نەریتی داسەپاو و چەوساوەیی دەبێتەوە ئەوانە رەنگدانەوەیان زۆرە لە شیعرەکانمدا هیچکات شەڵە نەخوازراوەکان سێبەریان وەدەرنانێن لەم ناوچەیەدا نەیانهێشتووە شیعریش رووی خۆشی ژیان ببینێ و ئاوڕێکیش بۆ دڵداری و بووژانەوە لە جوانییەکانی ژیاندا بداتەوە.